

A MAGYAR RENDSZERVÁLTÁS A VILÁGPOLITIKÁBAN

Ma már talán közhelyszerűen hat a megállapítás, hogy a magyar rendszerváltást és az egész kelet-európai átalakulást, amely a kétpólusú világrend felbomlásához vezetett, a *globalizációs folyamat* összefüggésében lehet csak érvényes módon vizsgálni. De éppilyen fontos, hogy történetünk nem fogható fel úgy, mintha egyszerűen derivátuma volna a globalizációnak. A történések sohasem alternatívátlanok, tehát a politikának nagyon is fontos szerepe van abban, hogy pontosan mi és miért éppen úgy, olyan következményeket maga után vonva történjék.

Az Egyesült Államokból és az Egyesült Királyságból hódító útjára indult *neoliberális-neokonzervatív doktrína* jelent meg a globalizációs folyamat adekvát gazdaságpolitikája és egyúttal ideológiája gyanánt. Ez felelt meg leginkább a globalizálódó tőkés centrum érdekeinek, meggyőző fellendülést hozva. Nagyon is világos *összhang* fedezhető fel a *gazdasági* fejlődés dinamikája és a domináns nyugati *nagyhatalmi politika* irányultsága között. Ebből azonban hiba volna összeesküvés-elméletet fabrikálni. Az összhangból nem következik, hogy megkonstruált forгатókönyv szerint zajlott volna le a nagy átalakulás.

A történeti vizsgálatok megmutatják, hogy a folyamatok sokkal bonyolultabbak, sokrétűbbek és eredendően *nyitottabb végűek* voltak, mintsem azt a népeket megfélemlítő világméretű konspirációt feltételezők vélik.

Létezik egy valóságos diszkrépancia a *világgazdasági* folyamatok hatásai és a *világpolitikai* játszmák között, amelyek alapot adnak konspirációs teóriákra. A *világgazdaság* meghatározó erői (és az érdekeikre tekintettel működő nemzetközi szervezetek) nagyobb hatást gyakoroltak a kelet-európai válság elmélyülésére, ezáltal a rendszerváltást elősegítő lépések közvetett kikényszerítésére, mint a *világpolitika* felszínén tapasztalható látványos jelenségek.

Ahogy a Nyugatnak nem volt forгатókönyve a keleti rendszerek megváltoztatására, a Szovjetunióban sem az történt, amire bárki is számított volna. Gorbacsov kurzusának eredményei inkább rációfoltak az eredeti elképzelésekre. Az a felismerés, hogy a világrendszerek hatékonysági versenyében a szovjetizált részvilágrendszer az addig konstrukció fenntartásával jóvátehetetlenül halad a vereség felé, meggyőzte a vezetőket a radikális reformok szükségességéről. Ennek mibenlétével és főleg a kimenetelével viszont nem voltak tisztában. A keményvonalas kommunisták ismerték fel a rendszerükre leselkedő veszélyt, de a reformokkal szemben nem tudtak perspektivikus alternatívát felmutatni.

Remélem előadásommal sikerül alátámasztanom a tézist, miszerint Magyarország volt a *gorbacsovizmus mintaállama*. Fehér és Heller egykori, a kádári Magyarországra és a hruscsovizmusra vonatkozó kifejezésének ezzel a parafrázisával arra utalok, hogy *a magyar rendszerváltás mutatta meg és vetítette előre a legtisztább formában a térség sorsának alakulását*. Azzal, hogy a válságba jutott *rendszer bomlása* és a felbomlást *felgyorsító reformkurzus* közös folyamatban egyesült, és mindez komoly társadalmi lázadás nélkül alakult át békés, tárgyalásos rendszerváltássá.

A lengyelországihoz hasonló *tömegmozgalom nélküli*, koordinált átmenet adta az igazi bizonyosságát annak, hogy az új világhelyzetben a rendszerben meglévő fejlődési potenciál kimerült. A nemzetközi viszonyok alakulása tette lehetővé, hogy kiderüljön, a szovjet típusú rendszernek nem a megváltoztatása, hanem a *leváltása* van napirenden.

Négy kérdéskörre bontva igyekszem összefoglalni mondanivalómat:

I. A válság természete és a kettős függés

A 80-as évek végére Magyarországon a gazdasági válság *rendszerlegitimációs válsággá* alakult, amiben szerepe volt a nemzetközi gazdasági és politikai körülmények alakulásának is. Az *erősödő nyugati gazdasági függés* (lásd adósságcsapda) és a *gyengülő keleti politikai függés* körülményei között nem kínáltak esélyt a kilábalásra az addigi eszközök.

A *legitimációs válságnak* legalább négy döntő tényezőjét kell megemlíteni:

- 1) Fenntarthatatlan volt a szocialista rendszer „történelmi felsőbbrendűségének” *ideológiai legitimációs tézise*. A rendszerek hatékonysági versenyében a helyzet reménytelen volt. A *rendszer megújítását célzó radikális reform ideológiája* vehette át a legitimációs funkciót. Ez azonban a válság nyomán erősödő nyugati függés miatt csakis demokratikus és liberális irányultságú lehetett.
- 2) A kádárizmus *jóléti legitimációjának* alapját a válság felszámolta, a gazdaság modernizációjának elmaradása súlyos következményekkel járt. Hiányoztak a források a „gulyáskommunizmus” fenntartására. Az 1985-ös pártkongresszus döntése, a kádárista legitimáció helyreállításának utolsó kísérlete, katasztrofális gazdasági-pénzügyi hatással, az adósságcsapda bezárulásával járt.
- 3) Megszűnt a kádárista legitimáció „*kikacsintós*” faktorának érvényessége is. Gorbacsov kurzusával a moszkvai nyomásra és a rendszerkorlátokra utaló negatív legitimációs tényező hiteltelre foglyatkozott.
- 4) Megváltozott a magyar társadalom számára a *viszonyítási pont* a „gulyáskommunizmus” és a „legvidámabb barakk” kádárista modelljének elfogadását illetően. Korábban a szovjet blokk országainak helyzete volt az összehasonlítási alap, a 80-as évek végére a Nyugat fogyasztói-jóléti társadalma lett a *választhatónak* tűnő minta.

A legitimációs válsággal az egyre nyitottabb Magyarországon a nyugati *fellazítási politika* hatása megnőtt. A kockázat is csökkent a nyugati eszmék befogadása iránt, hiszen a peresztrojka és a glasznosztj nem jelölt ki definitív korlátokat a reformok radikalizmusa számára.

A Kádárt váltó *reformkommunista vezetők* – nyugati méltánylással is megtámogatva – jelentékeny népszerűsége tettek szert. Tudták, a legitimációs válságon csak akkor juthatnak túl egy *modellváltó reformkurzussal*, ha a változással járó keserveket elfogadtatják a társadalommal. Nem tűnt lehetetlennek, hiszen az ellenzék és a Nyugat sem számolt gyors rendszerváltással. Azzal kísérleteztek tehát, hogy a *két rendszer előnyeit egyesítsék*. A kettős függés körülményei is ezt a törekvést támasztották alá.

Mi volt a *kettős függésben a minőségileg új vonás?*

– Nyugati hitelek nélkül a rendszer finanszírozhatatlan volt, a hitelezők azonban egyre *keményebb gazdaságpolitikai feltételeket* szabtak, miután a magyar fél sorozatosan nem teljesítette a vállalt makrogazdasági mutató kritériumokat.

– Az erősödő függést *a Szovjetunió nem tudta anyagilag kompenzálni*, és ezt világosan a magyar vezetők tudomására is hozta. Maga is a nyugati kapcsolatok lényegi átalakítására törekedett, ezért kénytelen volt egyre szabadabbra engedni az utat a magyarok és lengyelek nyugati kapcsolatépítése előtt. Gorbacsov megelégedett azzal, hogy rendre figyelmeztette partnereit a rendszer eróziójának veszélyére és a *szövetségi rendszer* fenntartásának igényére.

II. A Gorbacsov-tényező

Gorbacsov reformpolitikájának van egy történelmi tanulsága: amikor a *globalizáció felgyorsulása* nyomán a világgazdasági folyamatokat a *hatékonysági verseny* minden korábbinál jobban eluralja, akkor a *demokratizáló és liberalizáló reformok jó eséllyel elindítják az államszocialista rendszer felbomlásához vezető folyamatot*.

A birodalom bomlásnak jelei a periférián mutatkoznak meg, miközben a centrumban gyökereznek a bajok. (Hangsúlyozandó: mindez utólagos okosság, a nyolcvanas évek vége felé is utópiának tűnt a szovjet rendszer megszűnése rövid időn belül.)

Három kérdéskört érintek:

1) A Szovjetunió belső helyzetének világpolitikai következményei

1987-re kiderült, hogy az *uszkorenyije* gazdaságpolitikája nem vezet sehová, mélyebbek a gazdaság problémák, nem dinamizálni, hanem átépíteni kell a szovjet gazdaságot. A források azonban nem voltak meg hozzá. Kimerítették a tartalékokat a világhatalmi törekvések, mindenekelőtt az afganisztáni háború. Jegor Gajdar a Szovjetunió összeomlásának történetét az élelmiszerimporttól való krónikus függésre és az olajbevételekkel való rossz sáfárkodásra, hatalmi célra való pazarlásukra vezette vissza. Moszkva csak úgy tudott nyugati forrásokhoz jutni, ha megadta a külpolitikai árát. A gorbacsovi enyhülés-kurzusnak, a még fenntartható „belső” birodalmi keretek közé való visszavonulás kísérletének tehát kemény gazdasági ösztönzői voltak. Nem is volt ésszerű alternatívája. Sztrájkokba torkolló szociális feszültségek, fegyveres akciókig fajuló etnikai konfliktusok, a balti államok kiválási törekvései fokozták a nehézségeket.

2) A Szovjetunió és a Nyugat

A Szovjetunió számára kérdésessé vált, hogy szilárd gazdasági alapok nélkül a korszakváltás körülményei között megőrizhető-e szuperhatalmi pozíciója. Vezetőinek rá kellett ébredniük, hogy nemcsak az expanzió kísérletével kell felhagyniuk, hanem a status quo megőrzése sem egyszerű.

Gorbacsov fellépése előtt nem gondolkodtak arról, milyen *átalakítások* révén volna esélyük a birodalom belső békéjének és egységének megőrzésére, a kétpólusú világrend fenntartására. Akkorra viszont egyértelművé vált, hogy *nem bírják a világhatalmi*

egyensúly fenntartásának a versenyterheit, amely csak nőtt a technikai-technológiai lemaradással. Gorbacsov, aki valóságos sztár lett nyugaton, a legésszerűbb megoldást választotta, amikor enyhülési-fegyverzetcsökkentési politikát kezdett, visszavonult az erőszakkal való fenyegetéstől, nagyobb szabadságot adott alárendelt szövetségeseinek, pozitívan viszonyult a nyugati gazdasági nyitáshoz.

Lépései méltánylásaként a Szovjetunió megkapta azt a támogatást, amely hatalmon maradásához és bizonytalan kimenetelű reformkurzusa folytatásához szükséges volt. A kölcsönös katonai elrettentés jegyében Moszkva megtarthatta szuperhatalmi státusát, de gazdasági állapota erősen behatárolta az ebből fakadó alkulehetőséget.

3) A Szovjetunió és az alávetett szövetségesek viszonya

Először a KGST 1986. novemberi csúcstalálkozóján jelezte Gorbacsov, hogy vége a gyámkodásnak, a kommunista pártok saját népeiknek tartoznak felelősséggel.

Elvetette a szocializmus egységes modelljét, és utat nyitott a *rendszer határain belül maradó* reformok számra. Azt feltételezte, hogy ezzel fennmaradhat a *szövetségi rendszer*. Mivel nem tudta pontosan azt sem, hogy reformjai miként módosítják a Szovjetunió belső viszonyait, csak bizonytalanul jelezhette szövetségesei számára mi az, ami még a rendszeren belülnek minősül.

Fő szempontja az volt, hogy *Kelet-Közép-Európában fennmaradjon a stabilitás*, hiszen egy konfliktus a szovjet reformoknak is véget vethetett volna. Ezen túl nem igazán látszott, *mit akar kezdeni a térséggel*. Varsó és Budapest hamar túlhaladta az eredetileg elképzelt határokat. A többieknek a peresztrojka és a glasznosztj is sok volt. Moszkvában eleinte abban bízhattak, hogy a *magyar modellkísérlet stabilizálja*, majd *versenyképessé* tudja tenni a szocialista rendszert.

Gorbacsov gyakran sugallta, hogy a *Brezsnyev-doktrína* el van temetve, de egyúttal igyekezett *bizonytalanságban* tartani szövetségeseit, hogy mérsékelje a rendszer-váltással fenyegető reformok ütemét. Az erőszakos fellépésnek a Szovjetunió belüli hatalmi váltás esetén lehetett volna realitása. Ennek elkerülése érdekében sem volt hasznos a lengyel és magyar politikusoknak a reformok során provokatív lépéseket tenniük. Látható volt, hogy Moszkva *visszavonulóban* van, nem is parancsolt megálljt a folyamat egyetlen pontján sem. Gorbacsovék elvetették az erőszakos beavatkozást, de ezt igyekeztek minél tovább homályban hagyni.

1989 elején a lengyel átmenetről szóló döntés idején úgy látszott, hogy Moszkva türesét-támogatását egy *hatalommegosztásos átmenet*hez vezető, *tárgyalásos rendezés*hez lehet megnyerni. A varsói precedens, döntő volt, a magyar vezetés árgus szemekkel figyelte is a fejleményeket. 1989 januárjában az SZKP PB ülésén Gorbacsov már arról beszélt: a kelet-európai népek nem is tudják, milyen gyenge kötőfék tartja őket vissza a nyugati típusú parlamentáris demokráciára való áttéréstől.

1989 nyarán érlelődött a világpolitikai fordulat, amely megmutatkozott a „félíg szabad” lengyel választásokban és magyarországi tárgyalásos átmenet folyamatában. Gorbacsov ekkor tette egyértelművé, hogy Moszkva rendszerváltás esetén sem fog beavatkozni, és a csapatkivonásnak sem állnak ellen.

A rendszerek felbomlása azt jelezte, hogy *a gorbacsovi átalakítási stratégia válságba került*, amennyiben nem sikerült a reformoknak határt szabni. Tenni azonban aligha tudtak volna ellene, hiszen a Szovjetunió belüli nemzeti és szociális konfliktusok is ekkor erősödtek fel a Baltikumban, a kaukázusi és a közép-ázsiai köztársaságokban, a bányavidékeken.

Az igazi próbatétel a *német kérdésben* bekövetkezett fordulat kezelése volt. Miután Moszkva zokszó nélkül tudomásul vette, hogy *a magyarok a nyugatnémetek mellé álltak*, nem volt csoda, hogy nem álltak ellent a Kelet-Európán végigsöprő változásoknak.

III. A Nyugat és a magyar–lengyel átmenet

Reagan elnöksége idején az Egyesült Államok kataklizma nélkül akarta gazdasági erőfölényét érvényesíteni, tekintettel a kölcsönös nukleáris elrettentésen alapuló szuperhatalmi egyensúlyra. Nem gondolták, hogy a kétpólusú világtrend egyszerűen felszámolható.

A Nyugat számára nagy kockázattal járt volna egy nyíltan offenzív külpolitika a kelet-európai rezsimek megingatására, amely ellenlépésre sarkallhatta Moszkvát. Európa vezető politikusai (Thatcher, Kohl, Mitterand és a többiek) különösen óvakodtak attól, hogy a status quo megbontásának szándékát sugallják.

A reagani új politika mindazonáltal arra irányult, hogy a növekvő amerikai gazdasági és technikai fölényt minden téren érvényesítve *inspirálja és előrehajtsa* a „gonosz birodalma” bomlásának folyamatát. Ennek eszköze volt a COCOM-lista szigorú alkalmazása és a fegyverkezési verseny felpörgetése arra a szintre, amely anyagilag és technikailag is túl volt Moszkva lehetőségein.

Az amerikai befolyás kiterjesztésének volt egy nem közvetlenül politikai – a nemzetközi pénzügyi szervezetek által közvetített – eszköze. A *washingtoni konszenzusnak* titulált gazdasági stratégia alkalmazásának megkövetelése volt ez az eszköz, a félperiféria (először Latin-Amerika) bajba jutott, eladósodott országainak megsegítése során. A válságból való kilábalás és a fejlődés receptjeként összeállított *neoliberális intézkedéscsomagot* tekintették általánosan érvényesnek – ezt alkalmazták azután – a kelet- és közép-európai országokra is. Szigorú fiskális és monetáris politika, dereguláció, privatizálás, a piac liberalizálása, szabad út a tőkemozgás számára, a magántulajdon védelme – ezek voltak a doktrína fő elemei.

A washingtoni konszenzus a globalizációs folyamat adekvát gazdaságpolitikája volt, olyan gazdasági *rendszerformáló* erőnek bizonyult, amely térségünkben *közvetve kikényszerítette a politikai konzekvenciákat*. Természetesen támadt politikai feszültség mindenütt, ahol a piacgazdaság szabad kibontakozása előtt rendszerjellegű politikai-hatalmi akadályok tornyosultak – mint az adósságcsapdába esett Lengyelországban és Magyarországon.

A nyugati segítségfeltételek teljesítését a neoliberális gazdaságpolitika révén lehetett elérni, amelyek még a „koraszülött jóléti állam” vívmányainak visszavonásával is fenyegettek, miközben a kelet-közép-európai *társadalmak* számára éppen a *jóléti állam*, a szociális piacgazdaság, a fogyasztói társadalom révén jelentett vonzerőt a Nyugat.

Olyan illúziók keltek szárnyra, hogy a nyugati nyitás, a piacgazdaság és a demokrácia bevezetése feloldja ezt az ellentmondást.

A „kapitalizmus általános válságáról” szóló tézisre rációfalva a Nyugat a tőke globális terjeszkedésének új korszakában *minden téren győzedelmesnek látszott*. Ezzel szemben a glasznoszty révén, éppen a szovjet rendszer válsága volt immár *ki is mondható* tény.

A nyugati „gorbimánia” fontos szerepet töltött be Gorbacsov *hazai* pozíciójának stabilizálásában. Ha hozzájárultak külpolitikai sikereihez, kevesebb esélyük volt a keményvonalasoknak a hatalom visszavételére.

Az Egyesült Államok politikája megváltozott a „kommunista blokk” országainak megítélési szempontjából. Gorbacsov fordulata után már nem a Szovjetunióval való konfrontálódás gesztusait méltányolták (mint a Ceausescu-diktatúra esetében) hanem a gorbacsovi vonal támogatása és követése kapott elismerést. A reformok éllovasai, a lengyelek és a magyarok váltak privilegizálttá. Ennek gesztusértékű csúcspontja Bush elnök varsói és budapesti látogatása volt, kézzelfogható jele pedig a fejlett országok által a két országnak külön nyújtott segélyprogramok és a különleges kapcsolatok kiépítése.

Nyugati támogatásra akkor lehetett számítani, ha a megindult reformfolyamat nem törik meg. A visszarendeződés esélyét erősen korlátozta a nyugati pénzügyi-gazdasági függés. A rendszerbomlás megállítására a diktatúra eszközeinek alkalmazása a nyugati támogatás megvonásával járt volna, annak pedig fizetésképtelenség, gazdasági összeomlás lett volna a következménye. Az 1989 elején bekövetkezett politikai fordulat külső *nyugati* nyomásgyakorló tényezői közül a legfontosabb alighanem az IMF-tárgyalások felfüggesztése volt. (Soha nem támasztottak politikai feltételeket, csak gazdaságiakat, amelynek persze lettek politikai következményei.)

A Nyugat *külpolitikai* magatartása megmaradt a reformországokban elindult folyamatokat *óvatosan előrehajtó, a reformokat támogató és gazdasági nyomásgyakorló* szerepkörben. Tartottak egy kezelhetetlenül konfúzus helyzettől. A *nyugat-európai vezetők inkább lassították, mintsem sürgették a destabilizálódással fenyegető átrendeződést*, óvtak a túlzott radikalizmustól és a túl gyors haladástól.

A *semlegesség* követelését a Nyugat a destabilizálódás veszélye miatt nem támogatta. Különösen az NSZK-beli politikusok intették óvatosságra a magyar vezetőket.

A „dominók” eldőlése után a *máltai* Bush–Gorbacsov találkozáson kiderült, hogy az amerikaiaknak eszük ágában sincs új Marshall-tervet kínálni Kelet-Európának. A volt szovjet tömb országai gazdasági talpra állításának segítségét az európai kontinens fejlett nyugati felétől várták el. Az akkori eufórikus hangulatban nem esett szó a nagypolitikában arról, hogy kik lesznek a legfőbb haszonélvezői a kelet-európai rendszerváltásoknak.

IV. Orientációváltás a magyar külpolitikában

A 80-as évek végi magyar külpolitika vázlatos bemutatása is önálló előadást igényelne, ezért csak a legjellemzőbb tényezőkre hívnám fel a figyelmet.

A külpolitika „sikerágazattá” válásában közrejátszott az a speciális szerep, amely révén aktív tényezője lett a nemzetközi viszonyok alakításának. Irányultsága, a Nyugathoz való közeledés végig azonos volt, mégis megkülönböztethetők szakaszok, amelyek a *híd szerep*, az *élharcos* szerep, illetve az *orientációváltás* kifejezésekkel jellemezhetők. A *híd szerep* ambícióját a Kelet-Nyugati *közeledésből* fakadó lehetőségek támasztották alá, aminek már a kádári érában is megvoltak a kezdetei. Addig volt igazán létjogosultsága, amíg a Nyugat és a Szovjetunió közötti viszony javulása el nem érte azt a kritikus szintet, amikortól a „rendszerközi” átjárást biztosító funkció *egyedisége* elmúlt. A külpolitikai offenzívában a magyarországi fejlődés *különlegességét* kellett hangsúlyozni, amit gyakorlati lépések is igazolnak. A külpolitikai nyitás lépései segítették gazdasági kapcsolatok kiszélesítését és minőségi változását, ez pedig komparatív előnyök megszerzését ígérte a gazdaságban a hasonló sorsú országokhoz képest. Hamar kiderült, hogy a reformer arculat nem elegendő: ha a támogatás *gazdaságpolitikai feltételei* nem teljesülnek, pusztá szimpátiából a Nyugat nem finanszírozza a rendszer fenntartását. Ennek belátása a technokrata reformerek pozícióját javította, akik a külpolitikában is határozottabban akartak a Nyugathoz közeledni. A nyugati kapcsolatépítés látványos aktusai megerősítették hazánkról, mint „*élenjáró reformországról*” alkotott képet. Európa megosztottságának felszámolását célzó gorbacsovi politika kibontakozása a híd szerep átértelmezéséhez vezetett: a magyar *reformok dinamizmusa* és *radikalizmusa precedensteremtő* lehetett a térségben – mintegy „híd főállást” alakítva ki. Az *élenjáró reformország* szerep betöltése során Budapest egyszerre lehetett a Szovjetunió szövetségese külpolitikai törekvéseiben, és számíthatott a Nyugat pártfogására. A reformok révén elért különleges gazdasági kapcsolatokkal Magyarország (a lengyelekkel együtt) *privilegizált* helyzetbe került a térségben, ennek birtokában határozottabban léphetett fel a keleti integráció (a KGST) működésképtelen szerkezetének megváltoztatásáért. A politikai és katonai szövetségből való egyoldalú *kiválás* irreális volt, a várható moszkvai reakció mellett a status quo felmondása a nyugati hatalmak terveiben sem szerepelt. Az *orientációváltás* elfogadása a külpolitika vezérlő elveként 1989 tavaszától érelődött meg. Főbb tényezői és területei a következők voltak:

- 1) Követelés a KGST azonnali reformjára, a kapcsolatok piaci alapra helyezésére, illetve a nyugati gazdasági integráció szorgalmazása, a *világgazdasági folyamatokba való betagozódás belső feltételeinek gyorsított létrehozása*.
- 2) A „*vasfüggöny*” lebontása a nyugati határon, amelynek valójában a befejezése volt a szögesdrót szimbolikus átvágása; egyúttal a szovjet *csapatkivonások* megkezdése és tárgyalások a teljes csapatkivonás lehetőségéről.
- 3) A konzekvenciák levonása a Brezsnjev-doktrína megszűnéséből, vagyis annak felmérése, hogy a szovjetek *rendszer váltás esetén sem* avatkoznak be erőszakkal. Ettől kezdve a rendszerváltó folyamat dinamikája a belső erőviszonyoktól függött, miközben világos volt, hogy a demokráciába való *konfrontáció-mentes átmenet* révén szerezhető nemzetközi támogatás. (Tanulságokat kínál Palmer nagykövet szerepvállalása.)
- 4) A *lengyelországi* fejlemények tanulságainak levonása, annak felmérése, hogy a részlegesen szabad választásokkal létrehozott parlamenti erőviszonyok ingatag, kétes legitimációjú helyzetet hoznak létre, vagyis az ideiglenes félmegoldásoknak jelentős hátrányai vannak.

- 5) Konfliktusok vállalása a nyugati orientációt és a belső átalakítást élesen ellenző szocialista országokkal a KGST és a Varsói Szerződés vitáiban, valamint egyenként is – így *Észak-Koreával* Szoul diplomáciai elismerése miatt; *Romániával* a nemzeti kisebbségi feszültségek, emberi jogi problémák miatt; *Csehszlovákiával* előbb Bős-Nagymaros, majd az 1968-as megszállás eltérő értékelése miatt; végül pedig a legnagyobb kockázatot magában rejtő konfliktus az *NDK-val* a keletnémet menekültek kiengedése miatt.

A német egység felé vezető utat elindító és a kelet-európai rendszerváltások sorának lökést adó magyar döntés volt a legnyilvánvalóbb jele a külpolitikai orientációváltásnak. Paradox módon ez a lépés egyúttal elősegítette, hogy *megszűnjön az a kivételes megítélés, privilegizált helyzet, amelyet Budapest (Varsóval együtt) a nyugati politikában betöltött.* A német egység lehetőségének megjelenésével Magyarországnak a keleti blokkban játszott „élharcos” szerepére a Nyugatnak már nem volt szüksége, még ha méltányolták is a budapesti vezetés bátor tetteit. Az élvonalas szerepből annyi előny maradt, amennyi a hosszú reformfolyamatból, az átmenet gondosabb előkészítéséből, a gazdaság liberalizálásának előrehaladásából és az ellenzék alaposabb felkészüléséből származott. A Nyugat vezető politikusai ezután már nem a jószerint „elintézett” lengyel és magyar fejleményekre figyeltek, hanem a bársonyos és kevésbé bársonyos, de mindenképpen *forradalmi* benyomást keltő változásokra a többi országban. Elsősorban pedig Európa sok évtizede szunnyadó, de hirtelen aktuálissá vált központi problémájára, a *német kérdésre* fordították figyelmüket. A rendszerváltó erők külpolitikai doktrínája kivétel nélkül a *semlegesség* elérésére irányult. A Varsói Szerződés *fokozatos* felszámolása tűnt csak megvalósíthatónak. Sokan fantasztának tartották Horn Gyulát, aki 1990 februárjában fölvetette a NATO-hoz csatlakozás szükségességét. Valójában a Szovjetunióról való leválás és a nyugati orientáció következményeinek végiggondolása húzódott meg a kijelentés mögött. A szovjet csapatok kivonása volt a legfontosabb lépés a VSZ felszámolása felé vezető úton. Horn Gyula 1989. október végén jelentette be, hogy tárgyalások kezdődtek a csapatok kivonásáról, 1990. február elején a *teljes* csapatkivonásról indultak tárgyalások, majd március 10-én aláírták a megállapodást is, mely szerint a szovjet csapatok legkésőbb 1991. június 30-ig távozna Magyarországról. Mire a kivonulás befejeződött a Varsói Szerződés is értelmét veszítette – azzal szinte egy időben született döntés a felszámolásáról.

Zoltán Ripp: The hungarian transition in world policy

The change of the Hungarian political system, Eastern Europe's transition to democracy, and the break-up of the bipolar world regime can be analysed only within the context of the process of globalisation. At the same time politics also had an important role in the formation of events. The world economic processes of that time could be regarded as the engine of the later changes, since they mostly compelled the changes in the field of world politics too. This lecture attempts to support the notion that the political change in Hungary demonstrated the clearest example of those in the Eastern European countries. This change contains three states: dissolution of the regimes which were in crises, an introduction of new reforms which resulted in faster dissolution, and a political transition achieved through negotiations. The lecture analyses four subjects: first it looks into the nature of the crisis and the issue of double dependence. Regarding this topic, it clarifies how the economic crisis became a legitimacy crisis for the regimes and resulted in a growing economic

dependence on the West and a declining political dependence on Moscow. The next section of the lecture is about Gorbachev's policies in the late Eighties and the failure of his reform strategy. In addition it analyses the impact of domestic conditions in the Soviet Union on world politics, the relation of the Soviet Union and the Western World and the relation of the Soviet Union with its allies. The third part considers the relations between the West and the Hungarian and Polish regimes. Western foreign policy supported the Hungarian and Polish reforms, but after Gorbachev's new policy Western leaders did not engage in confrontation with the Soviet Union and did not support the advancement or the claims of neutral states. Both the change in orientation of Hungarian foreign policy and the increasing success of Hungarian foreign policy are analysed in the last section of the lecture. The transformation of Hungarian foreign policy in the 1980's has three phases: firstly Hungary had a sort of "bridge role" in the dialogue between the East and the West. Later this became the role of Hungary, the most successful „reform country," and finally its acceptance of the Western orientation was the last phase. The most spectacular act of Hungarian foreign policy was the opening of the border for East-German tourists, which had a huge effect on European political life. However, it was a paradox that Hungary was shifted into the background by this brave act because after the German reunification the West did not want Hungary to play a leading role.